

KOMUNIKĀCIJAS ZINĀTNES BAGĀTĪGUMS STARP ĀBECI UN ENCIKLOPĒDIJU

Jānis Buholcs, *Dr. sc. comm.*, Vidzemes Augstskolas asociētais profesors

Komunikācijas zinātne ir veidojusies, pārņemot un attīstot dažādu citu zinātņu nozaru idejas un piedāvājot tādus sociālo procesu skaidrojumus, kas izceļ saziņas un mijiedarbības centrālo nozīmi tajos. Šo komunikācijas zinātnes daudzveidību, starpdisciplināritāti un vienlaikus tās kā patstāvīgas akadēmiskās disciplīnas dabu demonstrē šogad latviski iznākusi Greifsvaldes Universitātes profesora Klausā Beka grāmata *Mediju un komunikācijas zinātne* (Beks, Klauss [2021] *Mediju un komunikācijas zinātne. Latviešu izdevums profesora Dr. phil. Aināra Dimanta tulkojumā un zinātniskajā redakcijā ar līdzautora papildinājumiem*. Rīga: Biznesa augstskola *Turība*).

Grāmata aptver komunikācijas zinātnes galvenās idejas un teorijas un apskata komunikāciju gan individuālā, gan institucionālā un sabiedrības līmenī. Tā skaidro nepastarpinātās un mediētās komunikācijas iezīmes, aplūko publiskās sfēras un sabiedriskās domas jēdzienus, kā arī raksturo publiskās komunikācijas veidus, īpašu vērību pievēršot žurnālistikai. Tāpat daudz uzmanības grāmatā ir veltīts, lai ilustrētu komunikācijas zinātnes dažādos pētniecisko interešu virzienus, kas saistīti ar komunikatoru, satura, mediju lietojuma un mediju efektu pētniecību. Pasvītrojot komunikācijas zinātnes daudzos saskares punktus ar citām disciplinām, sniegts pārskats par tās svarīgākajām apakšnozarēm – komunikācijas un mediju politiku un tiesībām, ekonomiku, ētiku, vēsturi, kā arī socioloģiju, psiholoģiju, pedagogiju. Personu un jēdzienu rādītājs ļauj lasītājam viegli atrast lappuses, kurās par interesējošo tēmu vai cilvēku runāts.

Grāmata veic divas funkcijas. No vienas puses, tā sniedz kopsavilkumu par svarīgāko komunikācijas zinātnes literatūru. No otras puses, K. Beks ne tikai stāsta par pētnieciskajiem virzieniem, idejām un teorijām, kas veido

šīs zinātnes kodolu, bet arī ataino akadēmisko diskusiju un kritiku par tām, kā arī piedāvā savu skatījumu un mēdz iesaistīties polemikā ar apskatītajiem autoriem.

Šo pieeju labi var redzēt jau grāmatas sākmūsdāļā, kur K. Beks skaidro komunikācijas kā parādības izpratni. Autors tur norāda uz klasisko Kloda Šenona un Vorena Vīvera modeli, kas komunikāciju ataino kā procesu, kurā vēstījums tiek “transportēts” no avota uz galamērķi. Šajā procesā vēstījums tiek nodots raidītājam, kas to pārveido par signālu; tas nonāk komunikācijas kanālā, kur signāls var tikt pakļauts traucējumiem un tam var tikt pievienoti trokšņi. Signāls sasniedz saņēmēju, kas signālu dekodē atpakaļ vēstījumā. Šis modelis, ar kuru sākas daudzu komunikācijas zinātnes studentu akadēmiskais ceļš nozarē, komunikācijas procesu parāda uzskatāmi, bet nepilnīgi. “Komunikācija visupirms ir saziņa, nevis pārsūtīšana,” uzsver autors (Beks 2021, 22). Viņš skaidro, ka pārsūtīšanas metafora neņem vērā ne to, ka “nosūtītais” vēstījums joprojām atrodas arī pie tā autora, ne atgriezenisko saiti, ne vēstījuma nozīmes un efektus, kas var būt atšķirīgi pat situācijā, kurā vieni un tie paši cilvēki cits citam stāsta to, ko jau reiz ir teikuši, piem., izsakot jūtas.

Lai gan uz grāmatas vāka ir minēts tikai K. Beka vārds, izdevumam ir līdzautors – Rīgas Stradiņa universitātes profesors Ainārs Dimants, kurš ir grāmatas tulkotājs un lokalizētājs. Tā kā K. Beks ir no Vācijas, arī viņa veikumā līdztekus starptautiski atpazīstamāko (un nereti ASV radušos) ideju un teoriju aprakstam liela uzmanība ir pievērsta Vācijas kontekstam un vācu autoru darbiem. A. Dimants K. Beka tekstam ir pievienojis arī Latvijas esošās un vēsturiskās situācijas skaidrojumu, kā arī ziņas par Latvijas pētnieku veikumu attiecīgajos virzienos. Tādējādi grāmatas devums tiek

paplašināts, un tā cita starpā ir izmantojama arī uzziņai par Latvijas komunikācijas zinātnē līdz šim publicēto literatūru.

Grāmatas mērķauditorija ir komunikācijas un saistīto zinātņu studenti un citi, kas šinī jomā sper pirmos soļus vai arī vēlas gūt vispārēju pārskatu par komunikācijas nozarēm. Jāteic gan, ka materiāls ne vienmēr tiek izklāstīts veidā, kas būtu viegli uztverams lasītājiem bez priekšzināšanām. Daļēji šī problēma izriet no gluži vai neiespējamās misijas – vienā un ne ļoti biežā izdevumā izklāstīt veselas zinātnes nozares principus, teorijas un pētnieciskās atziņas. Apjoma ierobežojumi ietekmē to, ka visu ideju, jēdzienu un teoriju apskatam nevar tikt atvēlēts tik daudz vietas un uzmanības, uz kādu varētu pretendēt to sarežģītība un daudzšķautņainība.

Tomēr, arī pieņemot šādu skaidrojumu, saglabājas vieta uzlabojumiem. Atceroties pats savu bakalaura studiju laiku, varu teikt, ka tajā laikā ļoti vajadzīgs ir jēdzienu skaidrojums vienkāršā valodā. Grāmatā ir iekļauti no pārējā teksta atdalīti bloki, kas sniedz tekstā minētu jēdzienu definīcijas. Taču, piem., komunikācijas zinātnē tik svarīgais diskursa jēdziens grāmatā tiek lietots, bet izvērsti skaidrots netiek. Sadaļa par simbolisko interakcionismu (turpat, 42) apraksta teorijas tēva Džordža Herberta Mīda idejas, taču nesniedz konkrētu šīs teorijas definīciju. Raksturojot sistēmteorētiskās interpretācijas par komunikāciju (turpat, 67–69), netiek pateikts, ko lasītājam saprast ar pašu sistēmteorijas jēdzienu.

Apskatot Ērvinga Gofmaņa (kura uzvārds, pretēji esošajai viņa uzvārda latviskošanas tradīcijai, atveidots kā Gofmans) rakstīto par rāmējumiem, uzsvars likts uz teatrālajiem aspektiem komunikācijā (turpat, 63). Starppersonu saziņas tematikai, kas tiek skaidrota konkrētajā sadaļā, šāds akcents atbilst, taču rāmējumi ietver daudz ko vairāk nekā starppersonu saziņu – tajā skaitā šī pieeja ir noderīga satura analizē. Grāmatā rāmējumi pēcāk gan ir minēti arī mediētās komunikācijas kontekstā, taču bez izvērsta skaidrojuma.

Stāstot par Stjuarta Hola kodēšanas/dekodēšanas modeli, ilustrācijai ir iekļauta norāde uz Rūjienas saldējuma šķirnes *Melnītis/Blacky* nosaukuma nozīmju interpretācijām (turpat, 298). 2020. gadā Latvijā notikušās uzskatu

sadursmes par šo tēmu tik tiešām būtu piemērotas gadījuma analīzei, kas sniedz ieskatu tajā, kā dažādas sabiedrības grupas konstruē un nolasa nozīmes – kā arī to, kā teksti mijiedarbojas ar dažādiem kontekstiem un diskusijas dalībnieku pretinieciskajām ideoloģijām. Taču norāde uz šo gadījumu ir tikai vienu iekavu garumā un nefiksē pat pamatfaktus par attiecīgo diskusiju – nemaz nerunājot par kaut cik niansētu konflikta būtības aprakstu. Students vai skolēns, kurš šo grāmatu lasīs pāris gadu vēlāk, ļoti iespējams, par tādu *Melnīti* neko nebūs dzirdējis.

Te gan jāatzīmē, ka grāmatas ievadā ir uzsvērts, ka šis darbs nav izvērstu mācību un rokasgrāmatu vai pētnieciskās oriģinālliteratūras aizstājējs. Tā vietā grāmata lasītāju cenšas virzīt uz patstāvīgu turpmāko izziņu par apskatītajām tēmām. Katras sadaļas beigās ir literatūras saraksts, kurā norādītajos avotos tiek runāts par attiecīgajām tēmām izvērstāk. Tādējādi var teikt, ka grāmatas autors un līdzautors tulkotājs ar šo darbu ir centušies balansēt starp būšanu par “ābeci”, kas auditorijai bez priekšzināšanām sniedz nozares pamatzināšanas un analītiskās kategorijas, un “enciklopēdiju”, kuras formāts paredz konspektīvu, koncentrētu skaidrojumu par konkrētās jomas svarīgākajiem jēdzieniem un parādībām.

Tā kā Latvijā izmantotajā komunikācijas studiju un pētniecības literatūrā dominē angļu valoda, pārceļt veselas grāmatas saturu latviešu valodā var būt izaicinājums. Taču A. Dimantam tas kopumā ir izdevies. Teksta tulkojumā līdzās latviešu valodas vārdiem nereti tiek minēti arī internacionālismi (vai anglicismi), kas var būt noderīgi, – latviešu valodas vārdi veicina idejas saprotamību neprofesionāliem, bet internacionālismi ir neatņemama nozares terminoloģijas daļa. Taču ir sastopami arī gadījumi, kad lietotie svešvārdi Latvijas komunikācijas zinātnē nav plaši lietoti vai vispārpieņemti, un to norādīšana iekavās domu nepadara uztveramāku, piem.: sakritība (coincidence) (turpat, 67); apkopots (agregēts) (turpat, 165); nejaušs (kontingents) (turpat, 198).

Dažādu jēdzienu angļu vai vācu valodas oriģinālforma grāmatā tiek norādīta iekavās, kas ir atbalstāmi, jo tas var viest lielāku skaidrību par kāda latviskojuma nozīmi vai arī dod norādes, kā meklēt papildu informāciju. Paretam

gan sastopami gadījumi, kur grāmata piedāvā arī tādu vārdu oriģinālformu, kuri latviešu valodā ir saprotami paši par sevi un par kuriem šī informācija lielāku skaidrību nesniedz, piem.: atgriezeniskā saite (angl. *feedback*) (turpat, 170, 181); publicitāte (*publicity*) (turpat, 197); [hiper]saites (*links*) (turpat, 271).

Mēdz teikt, ka grāmata ir lēns medijs, kam ir grūti tvert dažādu jomu un tēmu straujo attīstību veidā, kas jau pēc dažiem gadiem nav novecojis. Par šīs grāmatas attiecībām ar tikšanu līdzī laikam biežāk stāsta nevis pamatsaturs, bet gan atsevišķi izmantotie piemēri. Tas redzams jau pirmajā nodaļā, kur aprakstīta ainiņa, kas ilustrē komunikācijas daudzveidīgās izpausmes cilvēka dzīvē (turpat, 15). Šinī ainā diena sākas ar sarunām un avīzes lasīšanu vai radio klausīšanos pie brokastu galda; sarunas par aktualitātēm notiek tikai klātienē, piem., ēdnīcā vai “pie kafijas tases vai cigaretēs”; mobilajā tālrunī var lasīt vien izziņas; e-pasti tiek lasīti pie rakstāmgalda; izklaides medijs ir televīzija; lai klausītos mūziku, ir nepieciešama atsevišķa *mp3* atskaņošanas ierīce, un dziesmas pirms tam ir jālejupielādē. Šāda ikdiena bez nepārtrauktas savienotības tiešsaistē un sociālo mediju lietojuma, bet ar smēķēšanas normalizāciju pēc mūsdienām neizskatās. Arī turpmākajās grāmatas lappusēs minētas tādas izmirušas vai aktualitāti zaudējošas tehnoloģijas kā fakss, telefakss un DVD ierakstītājs. Taču grāmatas teksts it kā nav vecs. Latviešu valodas versija ir tulkota no samērā nesen – 2017. gadā – izdotā 5. pārstrādātā izdevuma.

Galvenajās satura līnijās grāmatai ātra novecošana gan kopumā nedraud. Daudzas no

zinātnes centrālajām teorijām un idejām, kas radušās 20. gadsimtā un arī agrāk, spēj adekvāti skaidrot komunikāciju neatkarīgi no mūsu izmantotajām komunikācijas tehnoloģijām. Līdzīgi kā komunikācijas esence nav tikai vēstījumu transportēšana, komunikāciju nedefinē arī tehniskie risinājumi un saziņas rīki. Tas, protams, arī nenozīmē, ka mediju vidē neotiek būtiskas transformācijas, kas ietekmē komunikācijas procesus. Nodaļā *Mediju un komunikācijas zinātnes pētījumu jomas* ir minētas “jaunās pētījumu jomas”: dzimtes studijas, datorizētā komunikācija, mobilā komunikācija, vizuālā komunikācija un starptautiskā un starpkultūru komunikācija (turpat, 232–233). Par to, cik vizuālā, starpkultūru un starptautiskā komunikācija kā apakšdisciplīnas ir jaunas, var diskutēt. Datorpastarpinātā un mobilā komunikācija tādas ir un attīstās strauji. Par šīm pētniecības jomām ir sniegts ieteicamās literatūras saraksts, bet grāmatā diemžēl nav bijis iespējams ietvert šo jomu aktuālo atziņu un teorētisko perspektīvu izklāstu.

Komunikācijas zinātnes studiju procesā pie mums lielākoties tiek izmantota angļu valodā sarakstīta literatūra, un mācību un uzziņu izdevumu par komunikācijas zinātnes jautājumiem latviešu valodā joprojām ir maz. Tādas jaunas šīs nozares grāmatas iznākšana, kas ir ne tikai tulkota latviski, bet arī lokalizēta atbilstoši Latvijas kontekstam, ir ievēribas cienīgs un nozari bagātinošs notikums. Ar interesi vērošu, kā grāmatai būs izdevies apmierināt mērķauditorijas vajadzības, t. i., kā to pieņems esošie un topošie mediju un komunikācijas zinātnes un saistīto disciplīnu studenti.